Murarkitektur:

KULTURPERLER FOR SVIN

Avsporinger uten murer

av Einar Dahle

Pengesedler

De sveitsiske pengesedlene er kort og godt vakre. De har flotte fargesjatteringer, nydelig grafikk og papiret knitrer som pengesedler skal. Sedlene er umulig å forveksle med andre valutaer, heller ikke innbyrdes er det mulig å ta feil. Alle sedler har samme bredde. Lengden øker med verdien. Alt i alt super kvalitet som begeistrer. Ikke annet å forvente av et land som lever av bank og penger og har vært et foregangsland når det gjelder kommunikativ formgiving og grafikk.

Men det stopper ikke der. Som andre nasjonalstater, presenterer også Sveits kjente kulturpersonligheter på sedlene sine. Når disses verker presenteres på samme seddel, trer kulturformidlingen i forgrunnen. På hundrefrankseddelen finner vi kunstneren og billedhuggeren Alberto Giacometti (1901–1966). Han avbildes både i et portrett og i arbeid. Men mer: Et av hans mirakuløse menneskegrupper formelig skrider deg i møte samtidig i en vel avstemt collage.

På samme måte på tifrankseddelen: Le Corbusier (1887–1965) (sveitsiskfødt, selv om han det meste av sitt liv levde som franskmann) i kjent positur med de kraftige hornbrillene vippet opp i pannen, oppe i hjørnet til venstre innfelt den foredragende og agiterende arkitekt. På baksiden en vakker collage fra hans bygninger i Chandigarh med innskrevet Modulor-mann og de tilhørende måltallene basert på den samme mannens høyde og avledede størrelser (knehase 43, skritt 70, navle

Folketeaterbygningen på Youngstorget i Oslo. Arkitekt: Morgenstierne og Eide, 1935.
Foto: Dan Petter Neegaard – SCANPIX

113, hode 183 eller: kne 53, hofte 86, armhule 140, oppstrakt hånd 226 osv) som følger proporsjonene etter det gyldne snitt:
43:70 = 70:113 = 113:183 = 53:86 = 83:140 = 140:226 = 0,618.

Pengesedlene er ikke bare betalingsmiddel, men også kulturformidler og kulturbærer. En sveitser skal ikke glemme hvor han kommer fra og hva han kan være stolt av.

Også vi har sedler som fremhever kjente personer, men når Kirsten Flagstad skal illustreres, dukker uforvarende plantegningene av dagens Norsk Opera, Folketeaterbygningen, opp på seddelens bakside. For så vidt ikke så galt siden hun var Operaens første sjef. Men arkitektene Morgenstierne og Eide nevnes ikke, enda Folketeaterbygningen er en av de få norske art deco-bygninger både i uttrykk og detalj og har vært vår opera i snart 50 år.

Murarkitekturspaltens faste kaleidoskopiske og kommenterende bidragsyter, sivilarkitekt MNAL Einar Dahle, er professor ved AHO, tidl. gjesteprofessor ved RWTH-Aachen og driver praksis i Oslo.

Hybriden

Dessuten representerer huset en særlig interessant bygningstype: Hybriden – slik den oppsto som flerfunksjonshus med ulik bruk: Her kontorhus, avishus, trykkeri, forsamlingshus, butikker og altså midt inni omgitt av byen selv: Folketeateret. Ikke en solitær som Nasjonalteateret, nei en sosialdemokratisk, moderne hybrid. På linje med andre tidsriktige hybrider: Ove Bangs Indremisjonshotellet (1935) med Storsalen, samme arkitekt noe senere (1940) Arbeidersamfunnets plass; kontorhus med forsamlingssaler, kino, butikker og restauranter. Blakstad og Munthe-Kaas Odd Fellow-gården; kontorhuset med butikker to kinoer, restauranter. Rekken kan gjøres lenger.

Det moderne byhus oppsto i Chicago og har gått sin seiersgang verden rundt frem til vår tid. De tre siste generasjoners arkitekter har forherliget solitæren – den frittstående, en-funksjonale bygning – og knapt vært i stand til å tegne et byhus som altså Folketeaterbygningen.

Men en slik fortelling fremkommer ikke på 100-kroner seddelen. Den norske 100-lappen blir like ahistorisk som de elendige og grafisk enda svakere Euro-sedlene, som riktignok forsøker å vise brobygging i Europa; klassisk (5 Euro), romansk (10 Euro) gotisk (20 Euro), renessanse (50 Euro), barokk (100 Euro). Så langt mur og sten. De mer sjeldne 200 og 500 Euro bringer oss inn i moderne tider, men fortsatt uten å forklare eksemplene.

Salginatobel Brücke, 1930
Arkitekt og ingeniør Robert Maillart (1872–1940)

Skisse ED

Salginatobel Brücke
Corays forskaling

Broer

Murbransjen burde være henrykt, for sedlene viser ikke mye stål eller armert betong, men gamle, ubestemmelige sten- og murstensbroer. Kulturperler for svin både i Norge og EU. Kanskje man likegodt avlyser alle betalingsmidler annet enn nettbank, bankkort, kredittkort og sveitserfranken. For den blir man ikke så lett kvitt. For den har man lyst på. Ikke bare som betalingsmiddel men som gledesspreder for svin.

Men så begynner man å tenke: Skottland, Sverige, Danmark og Sveits er ikke med i Euro/EU, altså faller Firth of Forth, Øresund, Storebælt og Salginatobel Brücke ut som mulig illustrasjon.
Sistnevnte bro, som i år har 75-årsjubileum, forbinder to bratte fjellsider i en bortgjemt dal i Graubünden i Sveits. Veien er smal – bare for én bil. Broen er 3,5 meter bred, hovedspennet 90 meter over en like høy slukt.

Salginatobel Brücke er den dristigste konstruksjonen til den sveitsiske ingeniøren Robert Maillart (1872–1940) som lærte verden hvordan man skulle bruke betong konstruktivt.

Broen ble for fire år siden erklært som den flotteste av alle verdens broer, både de før og de etter. Men også betongbroer må ha sin forskaling, så her må også de dristige tømmermenn hedres og berømmes. Og murere og stenhuggere får stå skolerett. Sorry!

Calatravas Jengalignende New York-tårn

Empire State Building, 1931.
Arkitekt: Shreve, Lamb & Harmon Associates

Time Magazine April 25, 2005:
Daniel Liebeskind

Arkitekter

Det er ikke ofte arkitekter eller arkitektur havner på forsiden av Time Magazine. 25 april-utgaven 2005 portretterer Daniel Liebeskind på forsiden og har ellers et bredt oppslag om de nye superhøye og superstore byhusene rundt om i verden.

Det nevnes ikke mye om murstenens betydning for tidligere eller kommende tiders skyskrapere. For oss er det nok å vite at Babels tårn ble bygget av soltørket mursten. Skal det gå galt kan det like godt gå galt med høyverdige materialer.

Interessant da å tenke på at som Folketeaterbygningen (1935) lenge var Norges høyeste bygning med fasader av rød tegl utmurt i og som forblending av en betong søyle-dragerkonstruksjon, var Empire State Building i New York City verdens høyeste bygning i 41 år, også den bygget med vesentlig andel tegl som ville hindret en total kollaps slik det skjedde 9/11. Også Empire State Building, 1931, er art deco, tegnet av arkitektene Shere, Lamb & Harmon Associates.

Kanskje kunne Calatrava bygge sitt Jengalignende New York-tårn i murverk. Empire State Building er rett i nærheten, og det går bare tolv fireetasjes byhus på dusinet i stablingen av luftrom og masse. Masse mur.

Bygninger er sammensatt av en rekke ulike materialer som en komposisjon med sine trekk, tema, takt og rytme. Slik fremstår enhver bygning som en kompositt.

La casa Mila/La Pedrera, 1905–1910. Arkitekt: Antoni Gaudi

Kompositter

Moderne komposittmaterialer vil i en slik sammenheng kun inngå i rekken av ulike materialer som behøves for å få frem de kvalitetene jeg søker i min bygning. Min bygning er rik og kompleks, men beskjeden og ukomplisert. Den består av mange materialer, de fleste ikke synlige. Og godt er det, for jeg vil ikke ha for mange materialer eller farger som slåss om oppmerksomheten. Vi snakker jo om komposisjon.

I den sammenheng er det påfallende svakt at Folketeaterbygningens eiere, Det norske Arbeiderparti, gjennom flere tiår har latt bygningen forfalle ved uriktig vindusutskifting (store enkeltfagvindu som tomme, svarte hull, i stedet for tofagsvindu med hver tre ruter som sikret veggens kontinuitet etter arkitektens hensikt), tvilsom «integrert» kunst som pålimte blanke plater i teglformat, diverse innvendig «styling» i offentlige rom som forringer den stemthet som den originale arkitekturen manet frem.

Og om hus med mursten ikke lenger ansees tjenelige, kan de enkelte stenene benyttes på nytt i nye bygninger på samme tomt. Eksemplene er legio – i Casa Mila, også kjent som La Pedrera, av Gaudi, ble teglsten fra villaen som måtte vike for det nye brukt til både fundamenter, søyler og vegger i skjønn forening med støpejern.
Og hvordan ble vrakstenene brukt? Jo de ble splittet i to med splittflaten ut for å sikre maksimal vedheft for mørtelen, som jo ikke akkurat er tynnpuss, på dette ekstreme, ekspressive murhus som altså for mange fortsatt ser ut som et stenbrudd.

En moderne kompositt klar til å ta i mot stadig nye strømmer av turister som nettopp oppsøker byer og steder hvor man kan oppleve hus som utstråler noe særegent. Og alt de ser, tar de med seg hjem og bygger: I Shanghai. For det er kineserne som reiser, det er kineserne som legger igjen penger og det er kineserne som kjøper dine neste tjenester. Uten kineserne ville verden utvikle seg svært annerledes. Også murbransjen og sveitserfranken! Alt henger sammen som en kompositt. Noen lokale politikere tror seg suverene og uavhengige. Interessant!

Hovedpersonen i filmen «Så som i himmelen» gjorde et uutslettelig inntrykk med en suggererende utstråling også når intet viktig verken ble sagt eller gjort. Og vi trodde ham: At «all musikk finnes allerede», at det mer er et spørsmål om å være den benådede som altså får nåde til å hente ned det allerede eksisterende. Hvorfor er det da så få kvinnelige komponister? Finnes det noe så benådet som en kvinne, for ikke å si det kvinnelige? Det som virkelig utstråler jord og varme, omsorg og godhet? En gåte, spør du meg.

Det er etter hvert mange kvinnelige arkitekter. Flere enn du aner. Og heldigvis: oftere og oftere kommer de frem i rampelyset med sterke, flotte prosjekter som langt fra spiller på kvinnelighet per se.

Jeg bor selv i et hus tegnet av den første kvinnelige arkitekt i Norge med eget kontor, Lilla Hansen. Jeg slutter aldri å forundre meg hennes proporsjonerings- og komposisjonskunst og blir altså daglig minnet om det.

Men er det komposisjon? Er ikke også arkitekturen ferdig fra før? Rommet. Er det ikke bare å hente ned det allerede eksisterende: gjøre det til ditt og servere tiltakshaver og myndigheter det de har bedt om, det de har krav på? Sikkert ikke.

Gyldenløvesgate 19, Oslo. Arkitekt: Lilla Hansen

Centro C Deportivo Pompeya, Sao Paulo 1977–82. Arkitekt: Lina Bo Bardi

Likevel kan man glede seg over de kvinner som fulgte etter Robert Maillart og torde å bruke de kraftige, tunge materialene. Lina Bo Bardi (1914–1992), den italienskfødte kvinnen som etter krigen fikk utføre store prosjekter i Brasil, mest fordi hun var en dyktig arkitekt, men også fordi hun var gift med direktøren for São Paulo Museum of Art. Den raffe, røde betongbroen for São Paulo Museum of Art er da også tegnet av Bo Bardi. Her bringer vi bilde av et annet kulturhus – også med broer – Centro C. Deportivo Pompeya, São Paulo 1977–82. Omforming og utvikling av et industriområde til et sports- og fritidssenter. Her fanges og holdes funksjonene i to beholdere med overløpsanordninger.

Hun har ikke bare fanget funksjonen, men også øyeblikkets mulighet. Å gjøre noe unikt ut av det som kommer deg i møte. Man behøver ikke lete etter ord for å beskrive arkitekturen eller finne merkelapper for å katalogisere den. Det holder å konstatere at Lina Bo Bardi var der og tok ned arkitekturen, lastet ned arkitekturen, det allerede eksisterende.

Og overalt var murer, men ingen mur.

Boliggruppe Broëlberg I Kilchberg, Sveits, 1996.

ARKITEKTER: ANNETTE GIGON OG MIKE GUYER
I SAMARBEID MED RUDOLF + ESTHER GUYER

Området ble regulert av arkitektene 1989–1992. For samme byggherre har de også bygget Broëlberg II i 2001.

Begge boliggruppene har et meget formalisert og tilknappet ytre i pakt med beste Zwingli-tradisjon. Livet utfolder seg innover i boliggruppen. Først i gårdsrommet – inngangsrommet – hvor det offentlige og private nesten smelter sammen til ett. Det er i menneskets indre at rikheten skal utfolde seg, ifølge Zürich-reformatoren.

Men en som er fylt av noe godt kan liksom ikke la være å bruse litt med fjærene. I hvert fall et lite smil må være lov. Og i det stramme ytre mer-

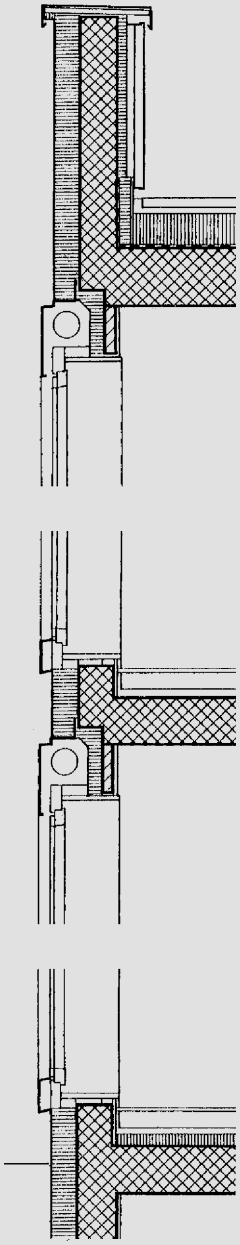

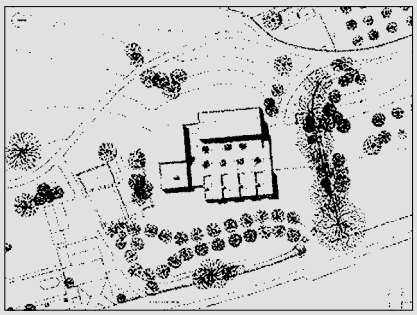

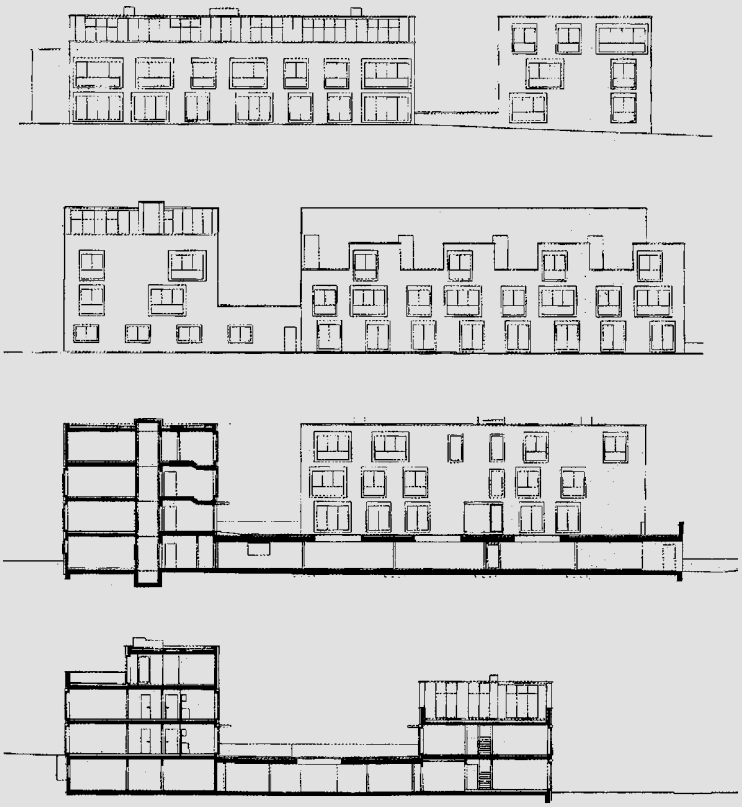

ker vi denne ertingen. Den skjelmske farvesettingen som bryter ned massen, volumet og dyrker flaten, sjiktet, overflaten, som for øvrig ganske riktig er «bankepuss» (puss på harde isolasjonsplater) som står like fint etter nesten 10 år.

Vinduene, husets øyne, følger opp skjelmskheten med skjeve blikk. Og i alt sammen en komposisjonell strenghet med ulike boligtyper samlet rundt et felles gårdsrom med felles garasje under. Boliggruppen uttrykker seg som en landsby i det bølgende landskapet. En landsby med en enhetlig bymur som løser seg opp mot himmelen med tårn og

Plan 3. etasje

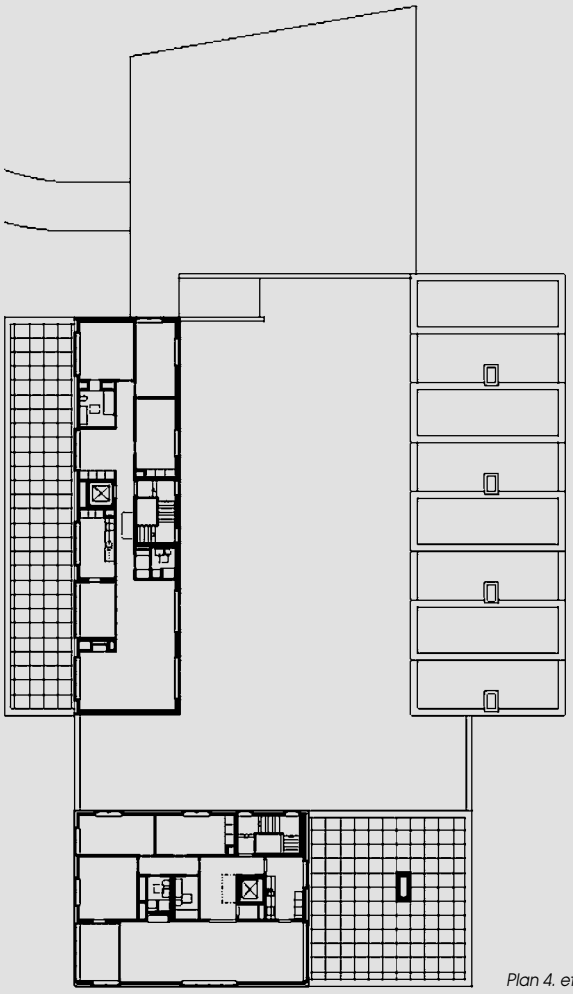

Plan 4. etasje

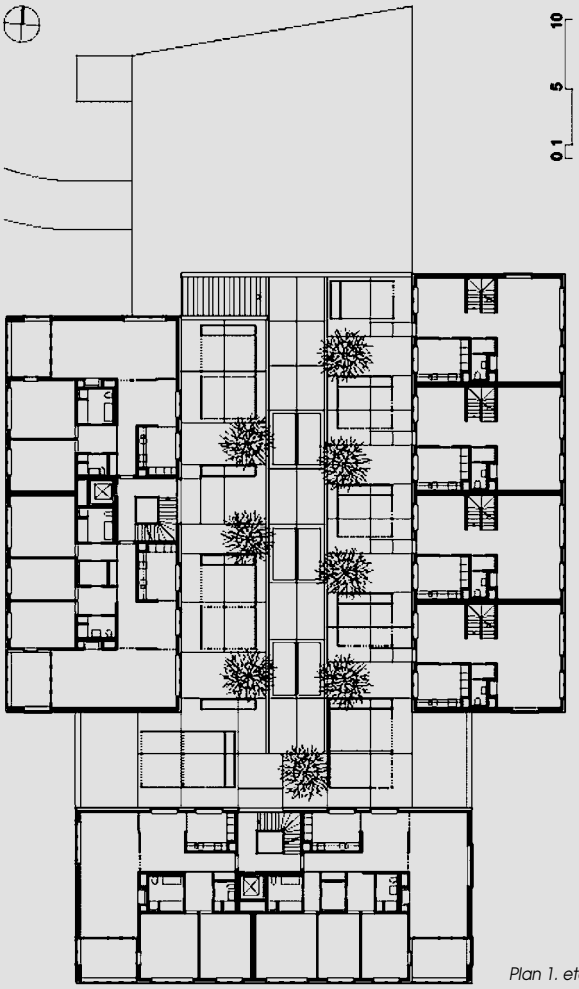

Plan 1. etasje

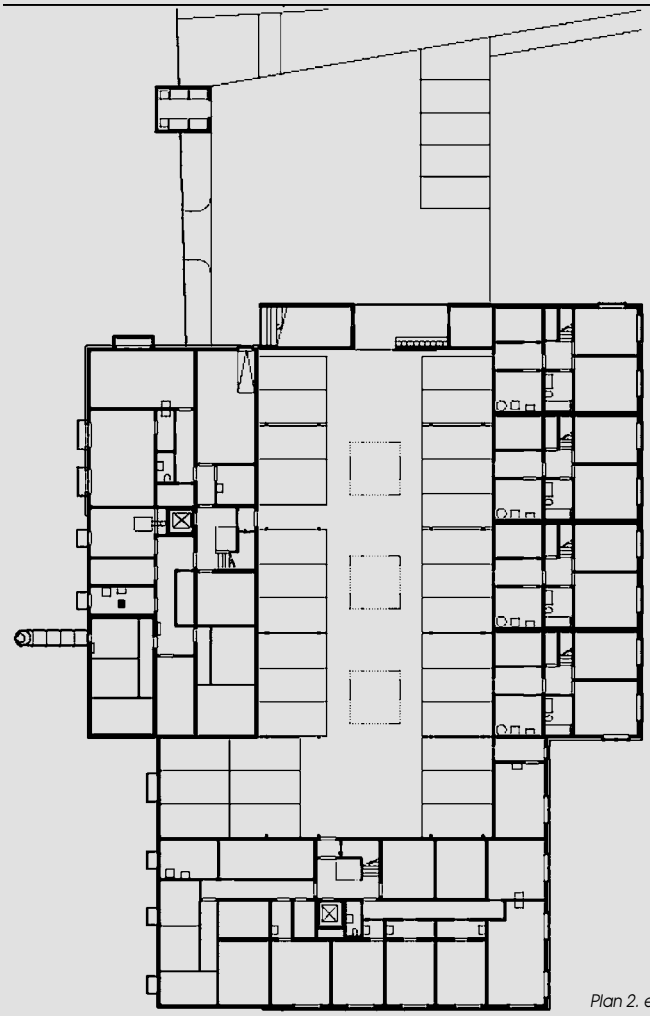

Plan 2. etasje

Broëlberg I – havepaviljonger

Broëlberg II

og spir (oppbygg og piper). En varm og dyp gråbrun farvetone kontrasteres med en syrlig cyklamen og en brukket kald hvitfarve.

I Broëlberg II går de enda hardere til verks og lar landsbyen fremstå i det ytre som var det en administrasjonsbygning for Swiss Re (som ikke ligger langt unna!). Det viser med all tydelighet hvordan typologier er på gli og låner form og uttrykk av hverandre. Ting er ikke som de var og det skal de heller ikke være. Basta!

Kilde: Gigon Guyer Architects Works & Projects 1989–2000
Foto: ED, H. F. Müller, H. Helfenstein

Casa del Puente, Mar del Plata, Argentina 1945

ARKITEKT: AMANCIO WILLIAMS

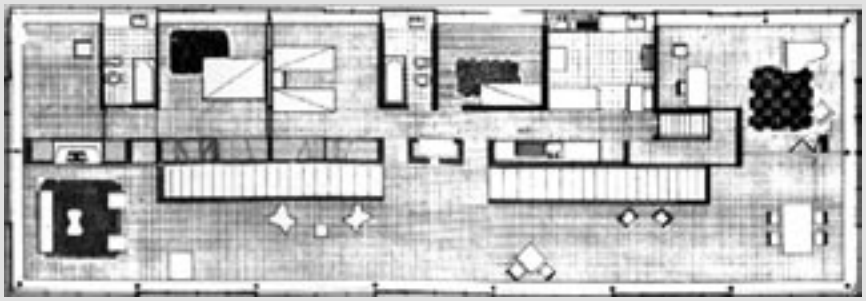

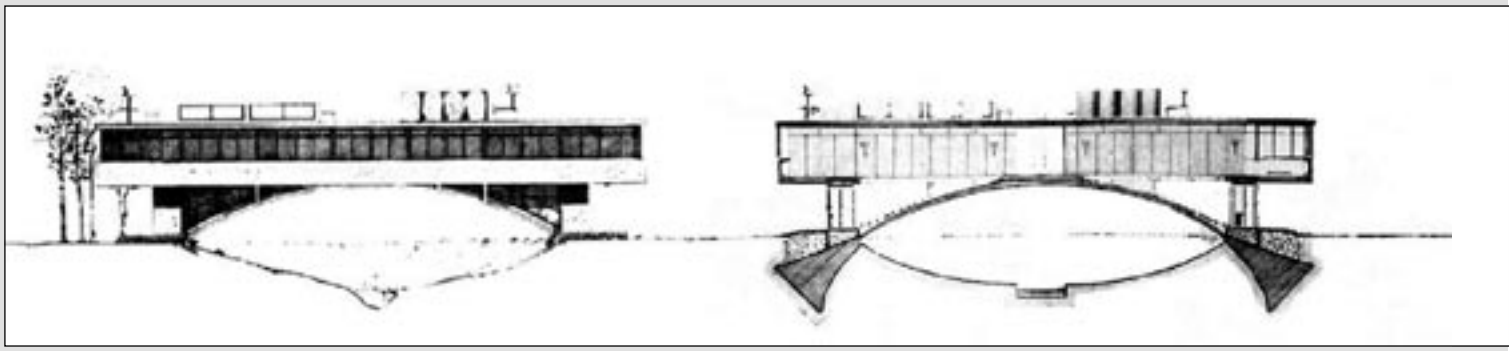

Mur- og betongbransjens storsatsing byggutengrenser.no har satt sine spor i hjemlandets presse og byggeindustrien for øvrig.

Likevel: Bildene på herværende sider viser et ille tilredt hus etter ildspåsettelsen. Nå står riktignok betongen (en boks-Maillart-konstruksjon) temmelig nær uskadet. Allikevel: et hus består av mer enn konstruksjon og substans, det består også av

overflater med mer utsatt stofflighet, som glass og metall, maling og tapet. Og når det revner og slites og betongen blir stripet og sort, forsvinner husets nobelhet. Jo knappere detaljer, jo mer shabby inntrykk, selv om altså konstruksjonen som her uttrykker seg like entydig sterkt.

Jeg kom aldri så langt syd som Mar del Plata på min Syd-Amerika reise for 11 år siden. For Williams brohus har alltid fascinert i sin direkthet og med en plan som overhodet ikke følger opp broens symmetri og konstruksjon. Allikevel logisk: Brohuset.

Kilde: Domus 875, nov 2004.
Foto:

Seikun Kikutake: Tokoen hotell, 1964

Japansk realisme

Det går en myk linje fra Seikun (Kiyonori) Kikutake (1928–) og hans Sky House, Tokyo 1957 til Ryue Nishizawa (1966–) og hans EDA bolighus. Linjen går rett gjennom Toyo Ito (1941–) og Kazuyo Sejima (1956–), to japanske arkitekter som på ulik måte har redusert arkitekturprogram til – ikke det minimale – men det vesentlige.

Metabolisten Kikutake forente romlige fantasiprosjekter med jordnær realisme og fikk tidlig bygget sine «kompositthus». I min studietid var jeg veldig opptatt av hans Tokoen hotell, 1964, da det nettopp forente drømmern og virkeligheten (stoffskiftet tradisjon og brudd).

Seikun Kikutake: Sky House, 1957

Toyo Ito: Mediateket i Sendai (2001)

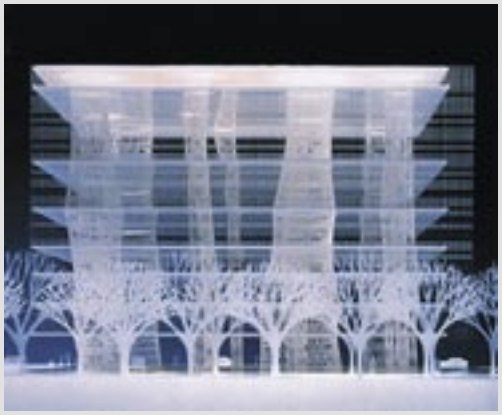

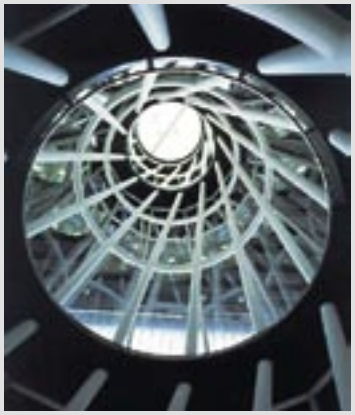

Sejima poengterer i intervju i El Croquis at hun først og fremst er realistisk. Hennes bygninger handler om virkelige ting. Som kan bygges.

Nishizawa og Sejima har hvert sitt kontor, men samarbeider i felleskontoret SANAA. Begge har gått veien om praksis hos Toyo Ito som hadde

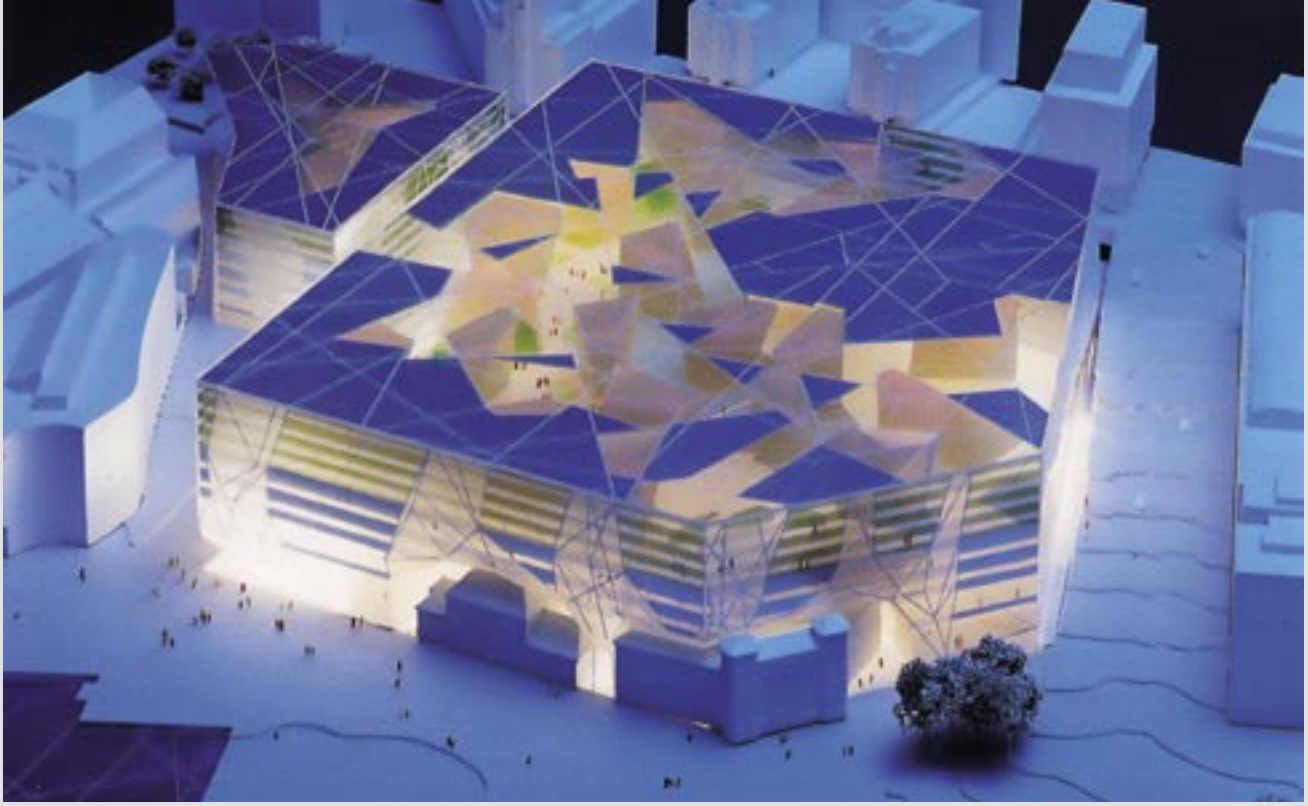

Toyo Ito: Vestbanen (konkurranseprosjekt 2002)

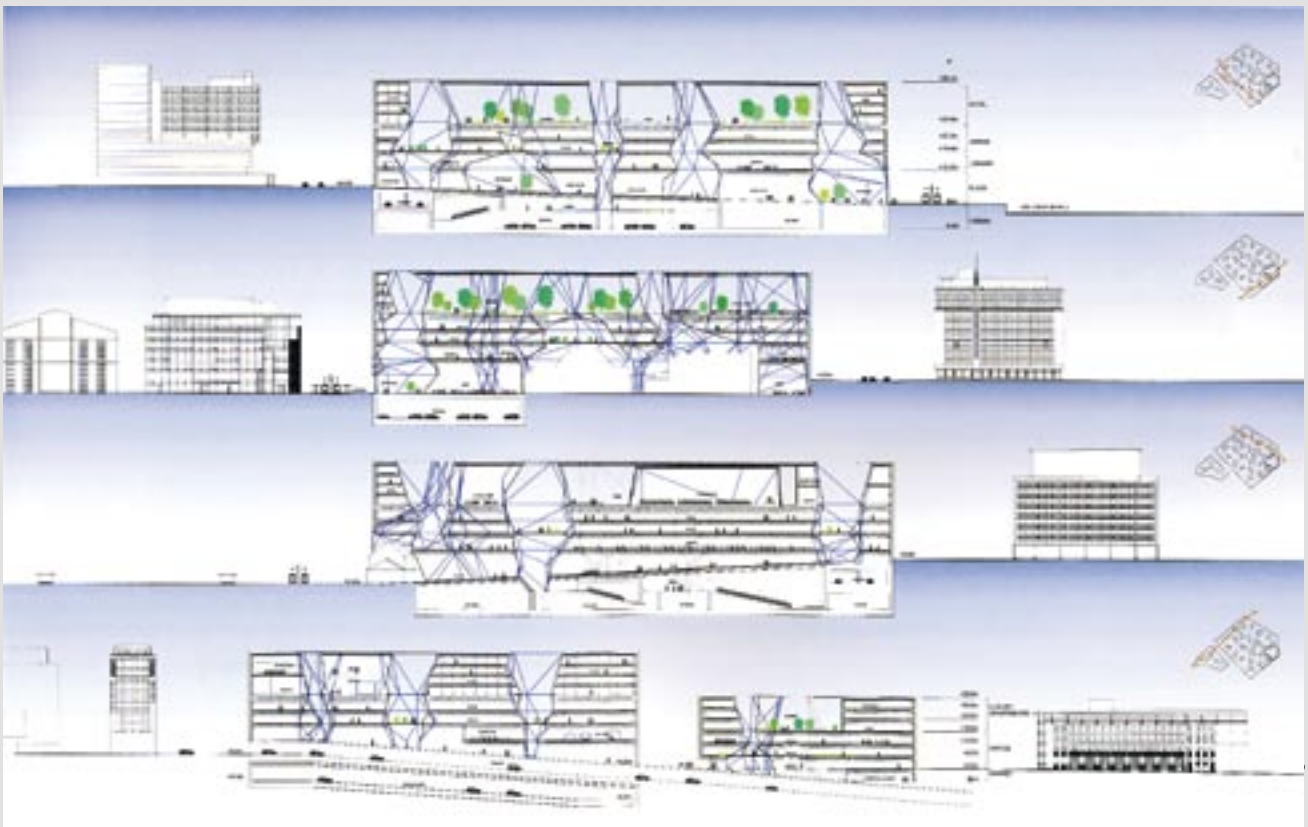

Kikutake både som lærer og arbeidsgiver.

Mediateket i Sendai (2001) flyttet noen grenser i arkitekturen. Mente vi. Trodde vi. Uten å ha vært i Sendai kan det synes som om den eteriske verden som fremsto som ny på tegningene, ble – om ikke borte – så i hvert fall godt redusert da realismen forlangte plass til konstruksjon og infrastruktur. Luften gikk ut av ballongen.

Men Sendai var bare en øvelse på det som skulle komme, kunne ha kommet, nemlig Oslo og Vestbanen. I Osloprosjektet løsner det for Ito: Konstruksjon og infrastruktur får plass og rom. Rom som øker med høyden slik at luften bringes ned i «rørene» for å ende der de skal: Som lys i de nedre etasjene. Itos prosjekt ville ha hamlet opp med løsrevne bygninger (stasjonsbygningene) og samlet dem i et livlig innvendig torv i en megastrukstur som i all sin velde og enkelhet ville

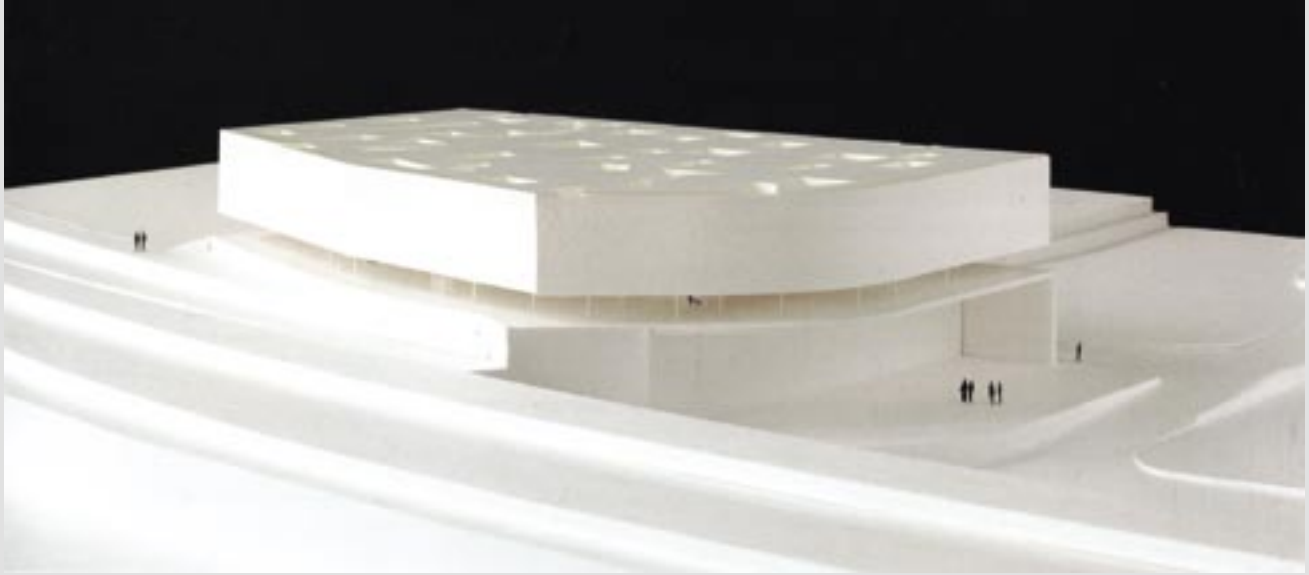

Ryue Nishizawa: Eda Apartment (2002–)
Aoba-ku, Yokohama, Kanagawa
Tomt: 3,195m2
Bruttoareal: 8,860m²
Kjeller + fire etasjer
Antall leiligheter:100
Leil.størr.: 24–102 m²

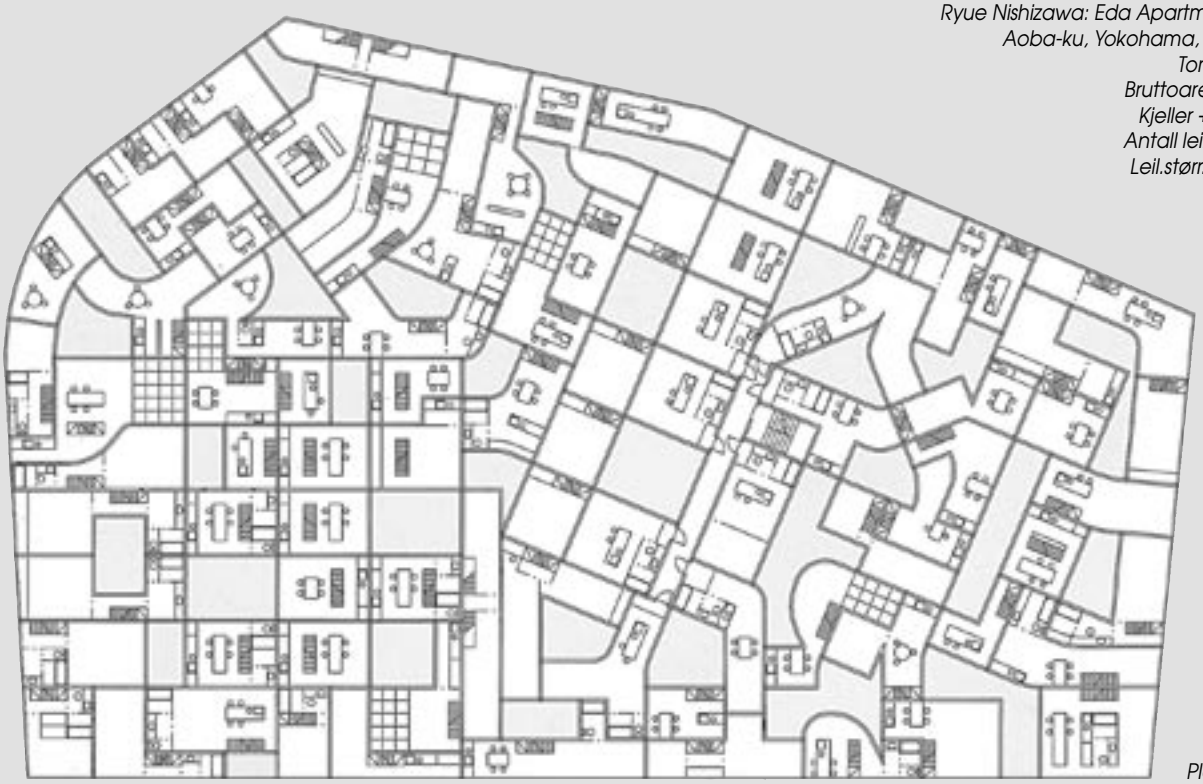

Plan 3. etasje

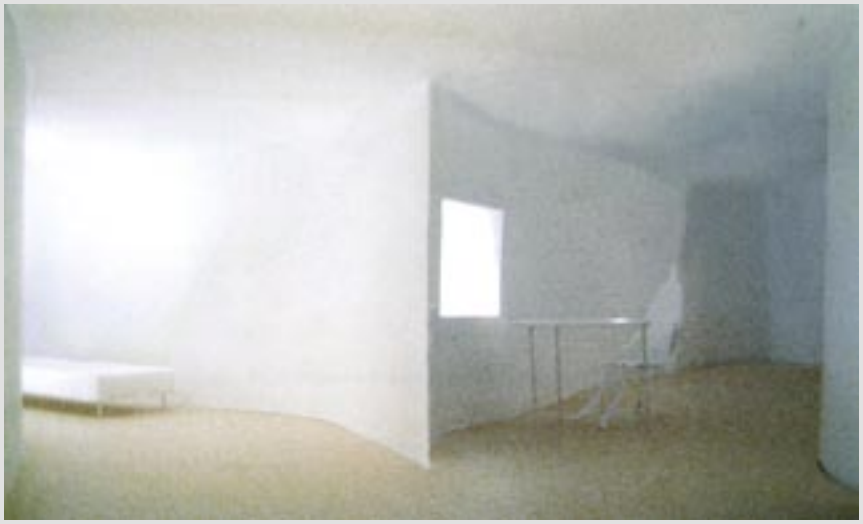

ha hamlet opp med Rådhusplassens enorme dimensjon.

Og så hadde vi sluppet den ørkesløse diskusjonen om hotellets høyde og form. En diskusjon som har ødelagt vinnerprosjektets opplagte potensial. Toyo Itos prosjekt kunne ikke forhandles ned til noe annet. Det var instant byplan i seg selv. Hus og by.

Som Ryue Nishizawas EDA bolighus med sine ulike leilighetstyper samlet innen én form, en bymur.